

UDK 323.15

Izvorni znanstveni članak

Primljen 18. 10. 2011.

Prihvaćen 13. 3. 2012.

ALOJZ JEMBRIH

Hrvatski studiji Sveučilišta u Zagrebu

Borongajska 83d, HR-10 000 Zagreb

ajembrih@hrstud.hr

HRVATSKI ZAPIS (1564.) JURJA VUKOVIĆA IZ JASTREBARSKOGA U LATINSKOM MISALU ŽUPE KLIMPUH

U povijesti gradišćanskohrvatske pisane riječi, Juraj Vuković spominje se kao onaj koji je iza sebe ostavio dragocjeno svjedočanstvo na hrvatskom jeziku Hrvata – župe Klimpuh (njem. *Klingenbach*, mađ. *Kelénpaták*, ondašnja zapadna Ugarska, danas Gradišće/Burgenland).

Budući da je o spomenutom zapisu do danas pisano s mnogo netočnosti koje u slavistici izazivaju stanovitu zbrku, Vukovićev se rukopis iznova ovdje prikazuje, uzimajući u obzir sve ono što je o njemu pisano u hrvatskoj, gradišćanskohrvatskoj i njemačkoj literaturi, dakako, uz kritičke primjedbe koje su opravdane i potrebne. Uvodno se prikazuje slijed doseljenja Hrvata u zapadnu Ugarsku u 16. stoljeću.

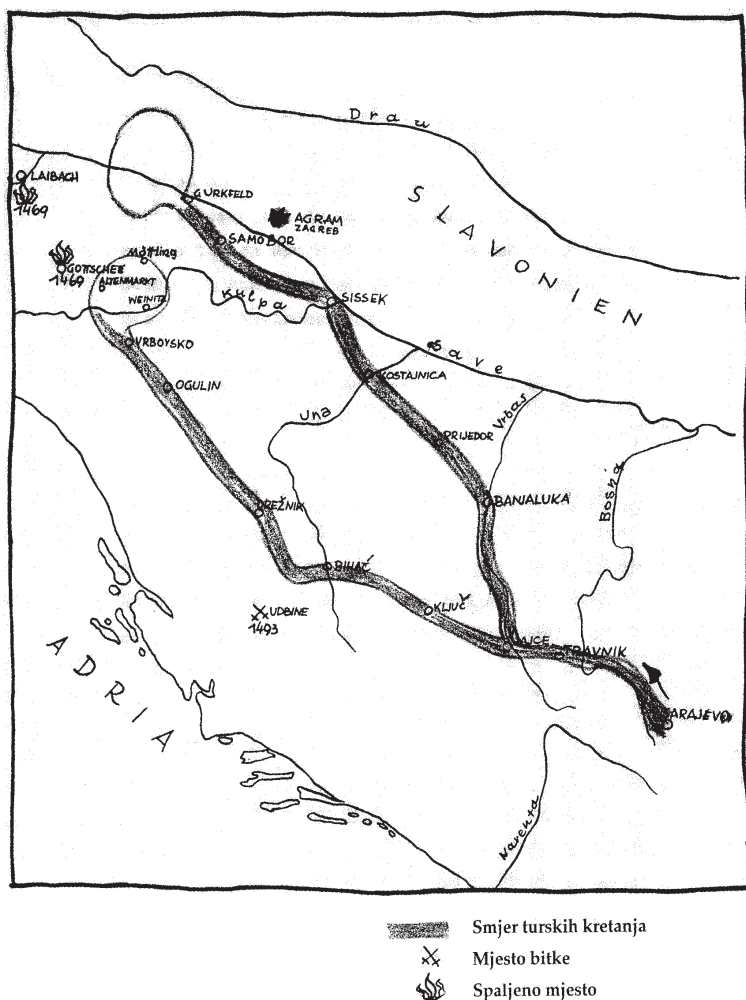
Ključne riječi: hrvatska dijaspora u 16. stoljeću, gradišćanski Hrvati, iseljavanje, Juraj Vuković, ćirilica

1. Tragom iseljavanja Hrvata u zapadnu Ugarsku

O doseljenju Hrvata u doba Ferdinanda I. (i prije njega) u zapadnu Ugarsku ima mnogo relevantne literature kako na hrvatskom tako i na njemačkom jeziku (Mais, 1962.: 329–342; Breu, 1970.: X–XIV; Valentić, 1970.: 80–108; Adamček, 1995.: 13–30; Tobler, 1995.: 31–42; Breu, 1995.: 43–104). Razlozi iseljavanja Hrvata sa svojih ognjišta u 16. stoljeću na područje zapadne Ugarske bili su, uz ostalo, turski ratovi na hrvatskim prostorima, počev od

Krbavske bitke (1493.). Osim toga, neki od hrvatskih plemića, koji su bili uz Ferdinanda I. (izabrali su ga 1. siječnja 1527. u Cetingradu za svojega kralja), imali su “privilegij” preseliti svoje podanike s opustošenih hrvatskih prostora na područje zapadne Ugarske gdje su imali svoja imanja. Prvi hrvatski kroničar (prvi zato što je napisao povijesno djelo na hrvatskom jeziku) Antun Vramec (1538.–1588.) u svojoj *Kronici* (1578.) bilježi događaj iz 1556. koji je bio razlogom odlaska Hrvata sa svojih ognjišta. U spomenutoj Vramčevoj *Kronici* čitamo: “1556. (...) Ovo vreme pod Zagrebom Turci robiše i Savu pregaziše, i zovo se kraljevski Turci. Kostajnicu grad Turci zavješe, zdal je grada neki Nemec Lostohar, ki je bil kapitan v gradu, za peneze Turkom, s koteroga grada vsa Horvacka zemlja opuste i Slovenska” (*Kronika*, 1578.: 61; pretisak 1990.). Vramčev nasljedovatelj u pisanju kronike na hrvatskom jeziku, Pavao Vitezović (1652.–1713.), o istom će događaju u svojoj *Kronici* (1696.) zapisati nešto detaljnije: “1556. (...) 13. kolovoza Turci, ki se kraljevski zvahu, pod Zagrebom Savu pregaziše, i robiše onud, žguči i vmarajuči. 16. dana serpnja. Pankrac Lustholtar Ljubljčanin izda Turkom Kostajnicu za dvi tisuće zlatih dukat. Toga pako izdajnika Tomaš Lukših gvozdanski vojvoda, k rukam prijemši, čini na konjiskih repih na četvero rastergati, a vojnike njegove, kih je bilo 20 vse na kolce nabiti. Ar od tud vsa Hervatska i Slovinska zemlja opusti. Teda uzeše Turci i Novi Grad i drugih gradov i varašev petdeset: dvorov i kul dvanaest jezer sedamsto i petdeset, odpeljavši kerstjanskih duš u sužanstvo okulu osamdeset jezer!” (*Kronika*, 1696.: 149–150). Posve je razumljivo da je u takvim okolnostima, za one kojima je to bilo moguće, jedini spas bio u napuštanju svojega zavičaja i odlasku na sigurniji prostor habsburške krune. Da je to doista tako i bilo, svjedoči još jedan Vitezovićev zapis u *Kronici* (1696., 162) gdje on za godinu 1576. piše sljedeće: “Ferhat Paša zavje Bužin, Cazin i ostale dvore v okolu, na ov kraj Une” (gledano od Zagreba gdje Vitezović piše svoju *Kroniku*, nap. A. J.). Potom nastavlja: “Od te dobe od onih gornjih hervatskih stran poče ljustvo bižati prik Mure i Rabe, i nastanjovati se po Panoniji, Austriji, uz Dunaj i prik Dunaja po Moraviji, Ugerskoj i Češkoj zemlji.” Tim je opisom predložen geografski prostor na kojem su se naselili Hrvati i na kojem i danas žive njihovi potomci.

Pri naseljavanju prostora zapadne Ugarske sudjelovali su i neki plemići koji su bili uz Ferdinanda I. (nakon 1527.), a ne uz Ivana Zapolju. No, treba reći da su se međusobno tukle pristaše obiju strana: zapoljevci protiv ferdinandovaca pa su i takvi nemiri bili, također, uzrokom bježanja stanovništva. “Ta nesloga hrvatskih velikaša imala je teške posljedice: turskoj opasnosti pridruži se sada međusobna borba hrvatske gospode, borba koja je bila često puta nemilosrdnija i krvavija, nego borba s Turcima. Godine 1530. javljaju hrvatski plemići kralju Ferdinandu I., da slavonski plemići udaraju na Hrvat-

Smjer turskih kretanja i pustošenja u 15. stoljeću (prema: Biricz, 1949.)

sku kao pravi Turci, te uništavaju sve do čega dođu” (Ujević, 1934.: 5–6). Još je jedna okolnost išla u prilog naseljavanju spomenutih područja: prvo tursko opsjedanje Beča 1529., a zatim navala na Kiseg koji je obranio Nikola Jurišić (1532.). Tom su prigodom ostali krajevi u zapadnoj Ugarskoj, Donjoj Austriji i Štajerskoj bili opustošeni, bez ljudi, bez branitelja. Stoga je poziv tadašnjih velikaša, upućen hrvatskim seljacima, bio dočekan s veseljem, jer su se tako mogli preseliti s ugroženih hrvatskih i slavonskih mjesta. “Već 1524. molio je Franjo Baćan, meštar kraljevih peharnika, kralja Ljudevita, da mu dopusti naseliti na njegove zemlje u Zapadnoj Ugarskoj hrvatske seljake i kmetove. Kralj mu dopusti 17. svibnja 1524., da njegove zemlje nase-

le ‘Hrvati koji u našoj kraljevini Hrvatskoj radi straha i neprekidnih navala predivljih Turaka ne mogu mirno i sigurno prebivati, te kojima su ti dušmani kuće, prebivališta i sve zgrade ognjem u pepeo obratili, a imanje i sve stvari porušili’” (Ujević, 1934.: 7). No, takvo je iseljavanje za Hrvatsku bilo doista nepovoljno. Vidi se to iz sljedećega opisa: “Hrvatski seljaci napuštaju staru domovinu u tolikom broju, da su nekoji hrvatski krajevi ostali bez stanovnika. To je ponukalo hrvatske plemiće, da odlučno ustanu protiv preseljivanja seljaka u zapadnu Ugarsku i u Austriju. Godine 1532. ljuto se tuže hrvatski plemići kralju Ferdinandu na ugarske, štajerske i austrijske velikaše, što mame hrvatske seljake i na taj način ostavljaju Hrvatsku bez obrane” (Ujević, 1934.: 7). Primjedba, iako je bila opravdana, nije polučila željena rezultata, tj. da se s preseljivanjem prestane. Naprotiv, ono se nastavljalo. “Prvi počinju seliti u zapadnu Ugarsku Lika i primorski krajevi od Senja do Obrovca, i to cijela Lika do Otočca, a osobito krajevi oko rijeka Like, Gacke i Krbave. Ta seoba počinje g. 1522. i traje do 1527., kad se taj kraj uglavnom umiruje: Turci više ne navaljuju, jer im Frankopani i Zrinski plaćaju danak. Ti su naseljenici odselili u okolicu Šoprona (...)” (Ujević, 1934.: 8).

Za mnoge je hrvatske seljake bio spas i u tom što su hrvatski plemići imali svoja imanja u zapadnoj Ugarskoj. “Iseljenici su se naseljavali na imanja onih velikaša-posjednika, koji su imali svoja imanja i u zapadnoj Slavoniji i u zapdnoj Ugarskoj, kao što su Nadaždi, Baćani i Erdedi, ali i na imanja drugih većih i manjih velikaša i posjednika. Osobito ih se mnogo naselilo na imanja Nadaždijeva, koji je imao svoje velike posjede u okolici Šoprona, kamo je preselio svoje slavonske kmetove (u sela: Vedešin, Kolnov, Umok, Endrišće itd.). Treba odmah reći da su ti Hrvati, u spomenutim mjestima i danas po govoru kajkavci. Baćani su dosta svojih kmetova preselili iz okolice Koprivnice u južno Gradišće u okolicu Rohonca i Gisinga (selo sv. Mikula). Nadaždi je preselio svoje kmetove godine 1537. i 1538, a Baćan od 1538. do 1545. Keglevići, koji nijesu tada imali imanja u zapadnoj Ugarskoj, naseljavali su također svoje kmetove iz Bijeke Stijene u zapadnu Ugarsku. Porodica Erdedi preseljuje svoje kmetove iz moslavačkoga kraja u okolicu Rotenturma u južnom Gradišću oko rijeke Pinke. U te su krajeve preselili par godina kasnije i sjeverni hrvatski krajevi: Rovište, Rača i Koprivnica. Posljednja seoba iz zapadne Slavonije nastaje od godine 1556. do 1651. Tih je godina preselio svoje kmetove Zrinski, koji je dobio od Erdedija imanja u zapadnoj Ugarskoj u zamjenu za imanja u slobodnom dijelu Slavonije. (...) Kako su se turska osvajanja dogodila u dva navrata, tako su bile i dvije glavne seobe. Najprije su odselili kmetovi sa imanja Zrinskih od Kostajnice do Hrastovice (selo u okolici Petrinje): ti su odselili iza pada Kostajnice (god. 1556.) do god. 1561. seljenje je bilo provedeno po stalnoj

osnovi, i seljaci su odnijeli u nove krajeve sve svoje pokretno imanje. Oni su se naselili na imanjima Zrinskih, na rijeci Pinki u Donjem Gradišću, ali su se nekoji od tih naseljenika naselili i u Srednjem Gradišću, što doznajemo po potpisu svećenika Jurja Sokovića (treba Vukovića, nap. A. J.) na misnoj knjizi u Klimpuhu od 1561.” (Ujević, 1934.: 9).

Ukratko bismo mogli reći da se spomenuta seoba, prema Ujeviću, odvijala u pet etapa: 1. od 1522. do 1527. iz Like u okolicu grada Šoprona; 2. od 1532. do 1533. iz kraja oko Otočca u Štajersku i bečku okolicu; 3. od 1537. do 1545. iz zapadne Slavonije u okolicu grada Šoprona i u južno Gradišće; 4. od 1556. do 1561. iz kostajničkoga kraja u južno Gradišće na Pinki; 5. od 1565. do 1579. od Kladuše do Steničnjaka, od Slunja do Primišlja i Krstinje u srednje i sjeverno Gradišće, u okolicu bečku, bratislavsku i u Moravsku (Ujević, 1934.: 8–9).

Ovdje treba spomenuti da je hrvatske iseljenike pratio njihov svećenik koji im je bio desna ruka u duhovnim potrebama. Kad su se pak na novom mjestu, u zapadnoj Ugarskoj, iznova organizirali u župnu zajednicu, od kralja Ferdinanda I. (1515.–1564.) Hrvati su dobili privilegij da sami sebi biraju svojega svećenika. To nam pak daje pravo za tvrdnju da su time doseljeni Hrvati zapravo dobili neki aspekt svoje crkvene autonomije koja je onda uključivala, po logici same stvari, obavljanje bogoslužja na razumljivom jeziku.¹ Po svemu sudeći to je mogao biti staroslavenski jezik. Jesu li se ti njihovi svećenici služili i glagoljskim knjigama (misalom, brevijarom), do danas o tom podataka nema. Ostaje samo nagađanje. No, jedno je sigurno, a to je da su hrvatski svećenici, koji su djelovali među Hrvatima u zapadnoj Ugarskoj, bili najvažniji čimbenik u očuvanju njihova jezika i narodne svijesti.

¹ Ovdje treba istaknuti ono što je, s pravom, primijetio Mirko Valentić, pišući: “Crikvena autonomija onemogućila je zapravo mađarizaciju i germanizaciju Gradišćanskih hrvatov u XVI i XVII stoljeću, a udio hrvatskoga duhovništva u toj borbi bio je presudan. Ona je stvarno osigurala hrvatsku rič u crikvi, crikveni obredi i drugi brojni funkcija, ke je vršila Crikva, a to osobito znači u školi, ka je spadala u crikvenu dome-nu. Crikva je zapravo u strukturi društva, osobito u to vrime i izvan gradskih sredin, predstavljala temeljni faktor društvenoga života. Uglavnom, ona hrvatska sela, kade su Hrvati bili u manjini, ter nisu mogli birati svoje duhovnike, kao i one fare, kade su domaći feudanci postavljali protestantske farnike, ta su se sela do danas potpuno izgubila, tj. asimilirala u mađarskom ili nimškom govornom jeziku. Nabrojiti ćemo samo neka od tih sel: Endrišće (Fertőendred) u blizini Šoprona, zatim prema jugu, Kevežd (Sopronkövesd), Sárvár, Livir (Lövö) i brojna druga” (Valentić, 1974.: 30). Do danas nema nikakvih podataka koji bi nam dali odgovor na pitanje kakvim su to razumljivim jezikom svećenici obavljali bogoslužje? Ti su došljaci spadali pod novu crkvenu jurisdikciju u kojoj se je obred mise obavljao na latinskom jeziku. Kad su u pitanju bili Hrvati tj. njihova misa, mišljenja sam da je i kod njih bila latinska, a samo dio, možda na kraju, molili su i pjevali na svom hrvatskom jeziku.

2. Juraj Vuković iz Jastrebarskoga i njegov rukopisni zapis

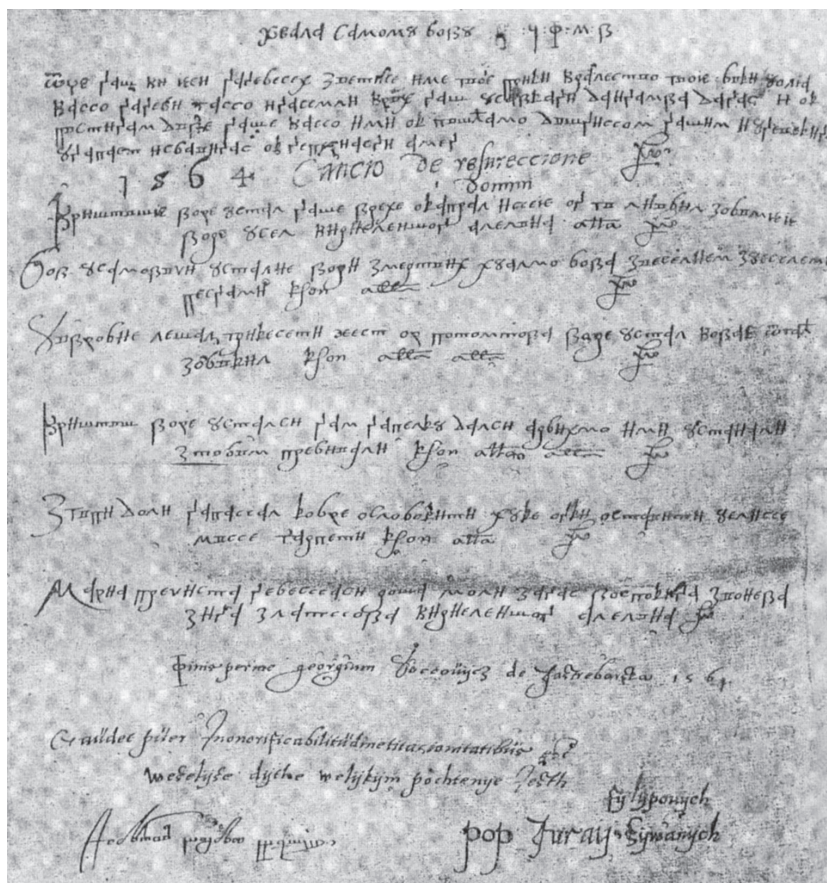
O Vukovićevu životu dosad nema podataka. O njemu se pouzdano može reći da je bio svećenik među Hrvatima u zapadnoj Ugarskoj i to u Klimpuhu, koji je, uz svoje prezime, zapisao “de Jastrebarska”, a to znači da je podrijetlom iz toga mjesta ili tadašnje župe. Naime, stariji oblik današnjega toponima Jastrebarsko glasio je u ranijim stoljećima Jastrebarska (*Jaztrebarzka*; v. Potrelica, 2001.: 91). S kojim je valom doseljenja Hrvata u zapadnu Ugarsku dospio spomenuti Vuković, također nije poznato. U slavističkoj i široj gradišćanskohrvatskoj te mađarskoj javnosti Juraj Vuković prisutan je od 1861. kad je mađarski arheolog Flóris Rómer (1815.–1889.) u svojem članku: “Klempai Ájtatos Alapítványok” (“Pobožne zaklade u Klimpuhu”), na mađarskom jeziku prvi pisao o njegovu rukopisnom zapisu u latinskom misalu, koji je u 16. stoljeću služio kao bogoslužna knjiga u župi Klimpuh (Klingenbach), a koja je tada pripadala kotaru Šopron (Ödenburg), odnosno biskupiji Raab/Győr. Župna crkva sv. Jakoba u Klimpuhu spominje se već 1276. (v. Geosits, 1976; *Allgemeine Landestopographie* ..., 1963.: 665). Što se Rómerova članka tiče, on je prvi obznanio netočne podatke u vezi sa samim tekstom rukopisa. Naime, on je, uz ostalo, napisao (ovdje u prijevodu): “Na kraju knjige (misala, A. J.) nalazi se više srpskih pjesama” (sic!) (Rómer, 1861.: 40 i dalje). Svakako bi taj arheolog morao znati da se u okolicu Klimpuha nisu naselili Srbi nego Hrvati! Dotični je autor u javnost iznio posve krivu informaciju.

3. Tragom pisanja o “Klimpuškom rukopisu”

Gradišćanac Martin Meršić ml. 1935. u kalendaru *Naša domovina* objavljuje članak pod naslovom “Ćirilske i glagolske zabilješke klimpuških starih mašnih knjig”. Tim opširnim člankom autor je nastojao objektivno informirati gradišćanskohrvatskoga čitatelja, zato i piše gradišćanskohrvatskim jezikom.

Ovdje predočujem dijelove njegova članka, jer će oni biti relevantni za kasniji komentar; učinit ću tako i s ostalim napisima o istoj temi. Meršić piše: “U Győru (Juri) u knjižnici jurske biskupije se nahajaju jedne u letu 1501. štampane latinske mašne knjige (misale), ke su došle 1504. leta u posjedstvo klimpuške crkve.² Na početku knjig je 1515. leta popisal iz Klimpuha rodjeni

² Missale secundii chorum/alme ecclesie Stri/goniensis (tiskan u 1501. u Estergomu za istu biskupiju; nalazi se u Sjemenišnoj knjižnici u Győru/Mađarska, sign. R. V. 28). Spomenuti ćirilički i ostali zapisi nalaze se na zadnjem listu misala i zauzimaju ¾ lista veličine 34 × 24 cm. Danas nije poznato kad je misal dospio u spomenutu knjižnicu, ni do kada je bio u Klimpuhu.

Preslik Vukovićeve zapisa u latinskom misalu u Klimpuhu: Očenaš i pjesma
Krištuš je gore ustal ... na ćirilici (bosanćici)

i u Šopronu namešćeni duhovnik Pogracs Frankh klimpuške vekovečne (zavjetne, A. J.) maše, a 1518. leta je zapisal dohotke klimpuške fare po nimškom jeziku. Takaj je zabilježil po latinskom jeziku već podatkov i dogodjajev, ki se tiču klimpuške crkve. (...) Na zadnjoj strani mašnih knjig se nahaja ćirilicom i glagolicom pisani hrvatski tekst, koga fotografiju ovde donajmo. Pokojni jurski kanonik i učenjak dr. Andrija Verdenich (rođen iz Beloga Sela u Građišću) je dal ov ćirilicom i glagolicom pisani tekst fotografirati i od njega napraviti kliše, koga je dal pisatelju ovih redov na raspolaganje. Verdenich je ov tekst razvezal i napisal od njega 1932. leta u jurskom časopisu 'Győri Szemle' jedan članak, u kom se bavi i s pitanjem doselenja gradišćanskih Hrvatov.³

³ Naslov glasi: *A kelénpataki régi misekönyv horvát nyelvű feljegyzései* (Hrvatski zapisi u starom Klimpuškom misalu).

Polag ovoga članka, a osebito polag uputov dr. Štefana Ivšića, profesora slavenske filologije na zagrebačkom vseučilištu, bavim se i ja u nekim redih s hrvatskim tekstom klimpuških starih mašnih knjig i s pitanjem doseljenja gradišćanskih Hrvata. (Profesor Ivšić je 1933. leta pohodil nas gradišćanske Hrvate, da proučava naš jezik; ovim putem sam i ja imal priliku se s njim razgovarati). Početak, kot i najveći del hrvatskih bilježak u klimpuškom starom misalu, pisan je starom ćirilicom” (Meršić, 1935.: 4).⁴

Ovdje treba reći sljedeće. Nije jasno zašto u naslovu svojega članka Meršić rabi množinski oblik za mašnu knjigu (misal)? Riječ je o jednoj knjizi, latinskom misalu, a ne o mašnim knjigama. Jedninu je spomenuo tek u zadnjoj rečenici citata: “u klimpuškom starom misalu”. Meršić je ćirilički tekst molitve *Očenaša* transliterirao u suvremenu latiničku grafiju te tekst glasi ovako:

Hvala samomu Bogu 1564.

Otče naš, ki jesi na nebeseh, zveti se ime tvoje, pridi kraljestvo tvoje, budi uolja (volja; rič tvoja je izostavna), kako na nebi tako i na semlji (zemlji). Krvh (Kruh) naš usagdani (vsagdanji) daj nam ga danas i odpusti nam dvge (duge) naše, kako i mi odpvščamo (odpuščamo) dvžnikom (dužnikom) našim. I u nevedi nas u napast, izbavi nas od neprijasni (neprijazni). Amen.

Slijedi potom uskrсна pjesma kojoj prethodi godina arapskim brojevima: 1564. i latinski naslov: *Cancio de resurreccione Domini* (Pjesma o uskrsnuću Gospodina). Tekst pjesme glasi:

Kristuš je gore uстал, naše grehe odapral, i ke je on tv (tu) ljvbił (ljubil), zobom (sobom) je je gore usel (uzel). Kirieleišon. Alelvja. alla
Bog usamogući (vsemogući) uстал je gori z mertvih. Hualmo (Hvalmo) Boga z veseljem z uselemi pesnami Kson. all. (Kirieleišon, aleluja)

⁴ Kad je Stjepan Ivšić pripremao i sređivao svoju građu, prikupljenu u Gradišću te ju namjeravao objaviti (to je učinjeno tek nakon njegove smrti 1971. pod naslovom: *Hrvatska dijaspora u 16. stoljeću i jezik Hrvata Gradišćanaca*), opisujući “Vrijeme iseljenja ili useljenja naših izbjeglica”, u bilj. 10 Ivšić zapisuje: “Za pitanje vremena seobe poziva se Mohl (Adolf Mohl, đurski kanonik, napisao je knjigu: *Horvátok bevándorlása 1533-ban* = Hrvatsko doseljenje godine 1533., Budapest, 1915., A. J.) i na jedan latinski misal u knjižnici đurske biskupije iz g. 1501., koji je u 16. vijeku pripadao crkvi u selu Klimpuhu, u kojem su na posljednjoj strani unesene neke bilješke ćirilicom, latiniciom i glagoljicom. Ćirilicom je napisan *Očenaš* i jedna pjesma o *Isusovu uskrsnuću*, iza koje je napisano: *Φinis* (ovako sa ćirilskim f) *per me Georgium Socovicz de Jastrebarzka. 1564.* O tom je misalu pisao g. 1932. u časopisu *Győr Szemle* učeni đurski kanonik Hrvat iz Beloga Sela u Gradišću dr Andrija *Verdenich* (upravo Brdenić). Značenje bilježaka u tome misalu mislim da je, prema mojim uputama, sveo na pravu mjeru župnik Martin Meršić ml. u *Našoj Domovini* 1935, str. 4–7 i 18. i 19” (Ivšić, 1971.: 731).

U v grobi je lešal (ležal) trideset i žest (šest) or, potomtoga gore ustal, koga je
ottać (otac) zobvdil (zbudil) Kson. all. (kirieleišon, aleluja)
Krištvs gore ustal si, nam na peldu dal si ar bihmo i mi ustajali z tobvm (tobum)
prebivali Kson all all (Kirieleišon, aleluja, aleluja)
Ztupi (stupi) doli na pakal, dobre osloboditi, hude ondi ostaviti, uelike (velike)
mvke (muke) tarpeti Kson, alla (Kirieleišon, aleluja)
Maria, prečista nebeska si roša (roža) moli za nas Gospodina zvojega (svojega)
zina (sina) zlatkoga (slatkoga). Kirieleišon, alelvja.

Finis per me Georgium Uoccoŭijcz de Jastrebarska 1564.
(Završio [napisao] Juraj Vuković iz Jastrebarskoga 1564.)

Meršić je prezime pročitao kao *Soković*, što nije točno, jer grafema *S* na početku prezimena u rukopisu doista nema, već samo ćiriličko *Y*. Meršić na temelju toga potpisa konstatira: “S ovim je hotil iz Jastrebarske Djure Sokovich (Vuković, A. J.) oznaniti, da je zadnji verzuš on sam izmislio i napisal.”⁵ Nakon latinskih Vukovićevih riječi slijedi, također, latinska rečenica s hrvatskim prijevodom te potpisom:

“Gaudet puer In honorificabilitudineticationibus est” / “Vezeli (veseli) ze (se) dithe velikim pochtenje (poštenjem) jezth (jest) Fylypouych (Filipović)”.

Meršić u vezi s tim zapisom piše: “Farnik Filipović, ki je ovu jačku štal (čitao), nij držal zadnju kiticu za tako zvršeno (savršeno) delo, čim bi se bilo vridno dičiti, zač i okara Sokovicha” (Vukovića, A. J.). (Župnik Filipović, koji je čitao tu pjesmu, zadnju strofu, nije držao savršenom da bi se njome bilo vrijedno dičiti, zato prekora Vukovića.)

Kao što se ovdje na presliku rukopisa vidi, lijevo dolje slijede tri riječi pisane kurzivnom glagoljicom, riječi koje nemaju nikakve sadržajne veze s gore ćiriličkim pisanim tekstom molitve i pjesme. Taj zapis na glagoljici glasi: “Zudravo budi štošiju (bošju [?]), u tom redu desno, slijedi latiničkim slovima potpis: “pop Juraj Sivanich” (Živanić; čak neki misle da je Simanić).

⁵ Meršić je u *Crikvenom Glasniku* Gradišća (19. 6. 1970., str. 3) korigirao to svoje razmišljanje u vezi s prezimenom i grafijom rukopisa: “Kako su slovenski stručnjaci za glagoljicu i cirilicu u Ljubljani najnovije ustanovili, štije se (čita se) ime klimpuškoga farnika, ki je ovu pjesmu zapisao u Misal, Vuković (‘Uvccoŭijcz’), a ne Soković. Ona vrst cirilice, s kom su pisane bilješke u klimpuškom Misalu, zvala se je bosančica i bila je raširena ne samo u Bosni, nego i krajini (području, A. J.) Zagreba.” Nije jasno zašto je Meršić, pridodavši preslik rukopisa, ispod njega zapisao: “Glagolica va mašnih knjiga u Klimpuhu?”. Glagoljicom su pisane samo tri riječi! Dakle, informacija je netočna, jer tekst molitve *Očenaša* i pjesme pisan je ćirilicom, a ne glagoljicom!

Svakako, zapisi i potpisi nakon Vukovićeve potpisa još uvijek nisu adekvatno protumačeni. Meršić ih je pokušao, tumačeći ih, staviti u neko logično promišljanje, premda je teško reći da je uspio u tom pokušaju. On kaže da je Vuković svojim latinskim potpisom htio reći da je on zadnju strofu pjesme sam izmislio i napisao. No, to svakako nije, već se taj potpis odnosi na cjelokupni tekst pisan ćirilicom (bosančicom), dakle na *Očenaš* i pjesmu *Kristuš je gore ustal*.

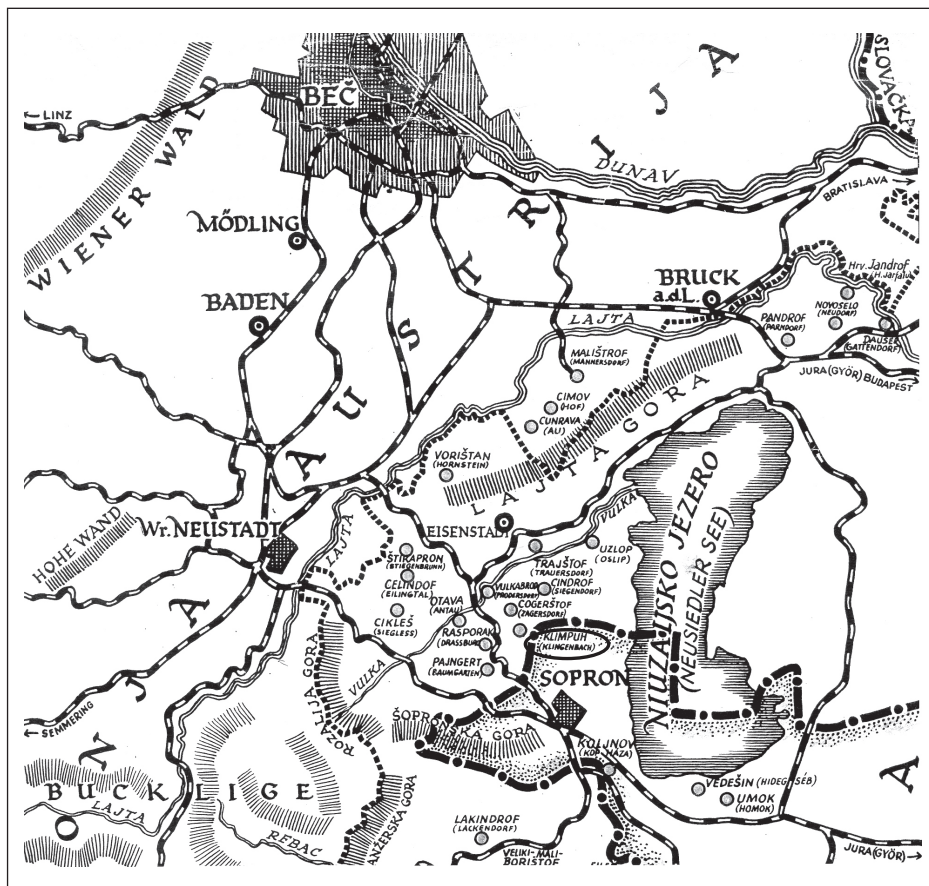
Još se postavlja pitanje tko je nakon molitve *Očenaša* dopisao arapski broj 1564. i naslov na latinskome jeziku: *Cancio de resurreccione domini*? Meršić ga pripisuje osobi koja se potipsala kao Filipović (vidi preslik). Isto je tako unio zbrku u vezi s ćirilskom godinom na početku *Očenaša* spomenuti Verdenich (Verdenić) koji je tu godinu pročitao kao 1561. Godina je doista 1564., o tom nešto kasnije. No, Meršić k tomu razlaže što je Verdenich mislio, tj. da je Vuković htio godinom 1561. naznačiti da je on zadnju strofu pjesme napisao 1561., a u misal ju je zapisao 1564.⁶ Ako se malo bolje promatra znak koji je iza broja 6 u latinskom Vukovićevu potpisu, razabire se da je to broj 4 kojemu je tinta izblijedjela, pa danas izgleda kao da je br. 1. I još se nameće jedna spekulacija oko te godine – naime, da je Vuković tu pjesmu napisao prije nego je krenuo prema sjeveru, možda još u Jastrebarskom, pa kad je stigao u Klimpuh onda to naveo godinom 1561. (?). Svakako bit će još dodatnih promišljanja i traganja za konačnim rješenjem oko godine koja je zasad još uvijek u dvojbenim konstatacijama.

Ostaje još dvojbeni glagoljički zapis, s pitanjem: komu on pripada, Filipoviću ili Živaniću ili pak nekoj nepoznatoj trećoj osobi? Možda je tim početkom netko od svećenika želio dopisati početak pjesme *Zdravo budi Božje tijelo*, euharistijska je to pjesma, ali nije bilo mjesta za tekst čitave pjesme. Ili je možda samo naznačen njezin početak da bi se prisutne uputilo na pjevanje te pjesme.

Uz spomenuto nameće nam se još jedno pitanje. Naime, možemo li tvrditi da su doseljeni Hrvati u Klimpuh svoje bogoslužje imali na staroslaven-skom jeziku?

⁶ Josef Breu je, u vezi s naseljavanjem u Klimpuh, uz ostalo, zapisao: “Klasični primjer kontinuiteta naselja predstavlja Klimpuh (Klingebach), mjesto u vlasništvu grada Šoprona. Glasoviti Klimpuški misal bio je tiskan 1500. u Ostrogonu. [Neki navode 1501., A. J.]. Godine 1515. unio je župnik Pankratius Frank na prvoj stranici na njemačkom jeziku crkvene posjede. Godine 1561. unio je hrvatski župnik Georgius Voccovycz (Vuković) u misnu knjigu hrvatski *Očenaš*. Hrvati su se dakle naselili između 1515. i 1561.” (Breu, 1995.: 75). No, Vuković nije samo molitvu *Očenaš* nego i pjesmu *Kristuš je gore ustal* upisao u misal.

Meršić bi to želio reći da jesu, te kaže da to svjedoči “tekst u klimpuške stare mašne knjige zapisanoga *Očenaša*.” I odmah dodaje: “*Očenaš*, kako i vazmena jačka, pisani su u našem narečju” (Meršić, 1935.: 6). Mala kontradiktornost: najprije je *Očenaš* u staroslavenskom, a onda je ipak u “našem narečju”, tj. gradišćanskohrvatskom jeziku, dakle, pisan je narodnim jezikom.

Karta: Hrvatska sela u Gradišću/Burgenlandu (detalji)
[iz: Obzor, Spomen-knjiga 1860–1935, Zagreb 1936., 99]

Jezik Vukovićeve *Očenaša* i uskršne pjesme pokazuje obilježja kajkavštine, što je i razumljivo jer i on potječe s kajkavskoga područja. Što se pak njegove rukopisne grafije tiče, kao što i preslik pokazuje, ona je ćirilčka (brzopisna) kurzivna, u slavistici nazvana *bosančica* (usp. Zelić-Bučan, 1961.: 5–28). Treba reći da se nakon Vukovićeve rukopisa u Klimpuškom misalu, na području koje su naselili Hrvati, nije uočio nikakav tekst pisan ćirilicom/bosančicom niti glagoljicom.

Što se pak uskrzne pjesme tiče, treba reći da se slična verzija, u tri varijante, nalazi u tzv. *Pavlinskom zborniku* (rukopisna pjesmarica iz 1644. pisana latinicom, po svemu sudeći, u pavlinском samostanu Lepoglavi).⁷

4. Što se i kako se pisalo o Vukovićevu rukopisu

Već je Mate Ujević (1901.–1967.) 1934. u knjizi *Gradišćanski Hrvati*, pišući o njihovu vjerskom životu, čitalačkoj publici podastro upravo ono što će se kasnije ponavljati i stvarati će također zbrku u vezi sa zapisom u tzv. Klimpuškom misalu. No, pogledajmo odlomak koji pobuđuje našu pozornost.

“Hrvati su se odselili u Gradišće kao katolici i kao katolici su se održali sve dosada. Uz seljake iseljenike odselili su se i njihovi župnici, koji su dijelili i dobro i zlo sa svojim narodom. Jedan dio tih župnika obavljao je službu Božju na staroslavenskom jeziku, kako to doznajemo iz *nekoliko zapisaka* iz tadašnjih vremena. U selu Klimpuhu (Poljanci) pronađen je jedan misal (sada se nalazi u arhivu velikog sjemeništa u Đuru), na kome ima *nekoliko omanjih sastavaka* u ćirilici, glagoljici i latinici, a jezikom što hrvatskim, što staroslavenskim, koji nam očito dokazuju, da su odseljeni svećenici, barem jednim dijelom, obavljali službu Božju staroslavenskim” (Ujević, 1934.: 69).

Iz navedenoga citata čitatelj nije saznao ništa o sadržaju “zapisaka” ni o “nekoliko omanjih sastavaka u ćirilici, glagoljici i latinici”. Ujević se je neprecizno izrazio kad je “sastavke” naveo u množini i k tomu još rekao da su pisani trima pismima: ćirlicom, glagoljicom i latinicom. Već sam naprijed spomenuo što je točno pisano tim pismima (grafijama). Popularna knjižica, kakva je Ujevićeva, bila je izvor informacija tadašnjim čitateljima pa i znanstvenicima (povjesničarima i filozofima) koji su to isto ponavljali u svojim radovima, a da nisu uspjeli vidjeti izvorni tekst tih “omanjih sastavaka”.

Gradišćanac Eugen Biricz, pišući disertaciju 1949. na Bečkom sveučilištu pod naslovom: *Geschichte der Einwanderung der burgenländischen Kroaten*, u poglavlju: *Die religiöse Entwicklung unter den Kroaten*, u vezi s Klimpuškim misalom zapisuje: “In der bischöflichen Bibliothek in Raab (Győr, Ungarn) befindet sich ein im Jahre 1501 gedrucktes Messbuch (missale), das 1504 in den Besitz der Pfare von Klingebach (Bezirk Eisenstadt)

⁷ Vidi njezin pretisak i transkripciju; izdanje JAZU, Zagreb, 1991., 126b–129b. Što se starine te pjesme tiče, treba reći da joj latinski izvor potječe iz 12. stoljeća; i kod drugih se naroda nalazi također u nakoliko varijantata. Vinko Žganec je Vukovićevu pjesmu objavio s notama u *Crikvenom Glasniku* Gradišća, Željezno (19. 6. 1970.), br. 23, str. 3, uz Meršićev komentar.

kam. An Anfang des Messbuches schrieb Pfarrer Pongrac Frankh die Totenmesse von Klingebach nieder und 1518 hatte Frankh Vorkommnisse, die sich auf die Klingebacher Pfarre bezogen, in lat. Sprache notiert. Aus diesen Anmerkungen ist zu ersehen, dass Klingebach 1518 eine deutsche Pfarre war. Auf der letzten Seite des Messbuches befindet sich ein in glagolitischer und cyrillischer Schrift abgefasster Text. Mit diesem Text, der das kroatische Vaterunser und ein kroatisches Osterlied beinhaltet, hat sich bereits Verdenich und der kroatische Historiker Ivšić auseinandergesetzt. Was uns hier aber interessiert, ist vor allem die Tatsache, dass der grösste Teil der kroatischen Anmerkungen in diesem Messbuch in der alt-cyrillischen Schrift niedergeschrieben wurde. [...] Der Schreiber, Pfarrer Georg *Soccovicz* aus Jastrebarska (kako je Meršić 1935. prvi, i oni prije njega, napisao prezime župnika Jurja u Klimpuhu, tako su i ostali neko vrijeme ponavljali, nap. A. J.) schrieb seine Notizen 1564 in das Messbuch. Damit sind die Ansiedlungen in Klingebach vor diesem Zeitpunkt festgelegt, ausserdem der kroatische Gottesdienst, der ja wahrscheinlich in mehreren Ortschaften, die kroatisch besiedelt wurden, eingeführt war” (Biricz, 1949.: 69–70).

Treba upozoriti da tekst, koji se nalazi na zadnjoj stranici Klimpuškoga misala, nije pisan glagoljicom, kako je to Biricz rekao, već samo ćirilicom kad se misli na molitvu *Očenaš* i na uskrсну pjesmu. No, Biricz je to ubrzo korigirao pa je kazao da je veći dio hrvatskih bilježaka u misalu pisan starim ćirilčkim pismom.

Da bi potvrdio činjenicu da Hrvati, koji su se doselili za zapadnu Ugarsku za vrijeme kralja Ferdinanda I., nisu znali latinski jezik, Josef Rittsteuer (1953.) u djelu pod naslovom *Ueber die konfessionelle Zugehörigkeit unserer Kroaten zur Zeit der Reformation und Gegenreformation*, uz ostalo, piše: “Die Kroaten sind als Katholiken zur Zeit des Königs Ferdinand I. in unsere Gegenden eingewandert. Freichlich haben sie nicht alle die lateinische Sprache als Kultsprache benützt” (Rittsteuer, 1953.: 20). Autor će u bilješci 3, uz navedeni citat, dodati: “Das in diesem Zusammenhang vielgenannte Messbuch von Klingebach kann nicht als ein Beweis dagegen angeführt werden. Diese Missale ist im Jahre 1501 herausgegeben worden und zwar in lateinischer Sprache, 1504 kam es in den Besitz der Pfarre Klingebach, wie handschriftlich auf der ersten Seite dieses Buches vermerkt ist. Der aus Klingebach stammende und in Oedenburg tätige Priester Pankratius Frank schrieb im Jahre 1515 alle Stiftungsmessen auf und 3 Jahre später wird ebenfalls im Missale das Einkommen der Pfarre Klingebach vermerkt und zwar all dies in deutscher Sprache. Lateinisch schrieb Frank noch einige Daten über die Pfare Klingebach in das Missale. Erst auf der letzten Seite sind einige Gebete und Aufzeichnungen in kroatischer Sprache mit kyrilischem Schriftzeichen festgehalten und einige Eintragungen in altslavischer

Kirchensprache mit glagolitischer Schrift. Diese Aufzeichnungen stammen aus dem Jahre 1564 vom damaligen Pfarrer in Klingebach namens Georg Soković aus Jastrebarske in Jugoslavien, der also wahrscheinlich mit den Kroaten von Klingebach aus seiner früheren Heimat ausgewandert war” (Rittsteuer, 1953.: 20).

Spomenuti je autor, u vezi s rukopisom u Klimpuškom misalu, preuzeo ono što je Mate Ujević spomenuo (vidi naprijed): *einige Gebete* (‘nekoliko molitava’); *einige Eintragungen in altslavischer Kirchensprache mit glagolitischer Schrift* (‘nekoliko zapisa u starocrkvenoslavenskom s glagoljskim pismom’). Dakle, još jednom ponavljam, u misalu klimpuške župe nema “nekoliko” molitava na hrvatskom jeziku s glagoljičkim slovima, već samo *Očenaš* i uskrсна pjesma ćiriličkim slovima. Crkvenoslavenskomu jeziku u tim tekstovima nema ni traga. U pjesmi je to jezik kakav je bio u Vukovićevu kraju Jastrebarskom, s kajkavsko-čakavskim i štokavskim obilježjima, a takav je i danas.

Treba spomenuti da dispartne informacije o zapisu u Klimpuškom misalu čitamo i u velikom kompendiju *Allgemeine Landestopographie des Burgenlandes* (1963.: 665–666). Autor teksta pod natuknicom *Klingebach* uglavnom ponavlja o spomenutom misalu ono što je dosad rečeno, tj. da je župnik Pankracije Frank upisao na njemačkom jeziku svoje bilješke. Potom kaže: “(...) 1564 machte Georg Sokovic (!), aus Jastrebanske (!) in Jugoslawien stamend, auf der letzten Seite des Missales Aufzeichnungen in *kroatischer Sprache mit kyrillischen Schriftzeichen* und in *altslawischer Kirchensprache mit glagolitischen Buchstaben*. Es ist anzunehmen, dass Sokovic (!) mit seinen Pfarkindern aus der Heimat geflohen und sich in Klingebach, nach dessen Zerstörung im Jahre 1529, angesiedelt hat (das Klingebacher Missale befindet sich in der Bischöflichen Bibliothek in Raab/Győr).” U tom se citatu suponira hrvatski jezik sa ćiriličkim pismom (*kyrilischen Schriftzeichen*) i starocrkvenoslavenski jezik s glagoljičkim slovima (*glagolitischen Buchstaben*). Riječ je o nelogičnosti kojoj nema mjesta u takvoj informaciji.

Kao što se iz citata razabire, autor je prezime pisao Soković umjesto Vuković, a to je tiskarska grješka: “Jastrebanske” treba “Jastrebarska”. Ne spominje sadržaj tih zapisa. To što kaže, da se na zadnjoj stranici misala nalaze zapisi na hrvatskom jeziku s ćiriličkim slovima i staroslavenskim jezikom s glagoljičkim slovima, također je netočno i čitatelja ostavlja u zabludi. Dakle, i to je školski primjer kako su se netočne informacije o spomenutom rukopisnom zapisu Jurja Vukovića prenosile od autora do autora sve do naših dana. No, ipak smo od autora saznali da je Klimpuh bio razoren 1529., dakle prigodom prve opsade Beča i to kad su se Turci povlačili u smjeru zapadne Ugarske.

Godine 1974. već spominjani Martin Meršić ml. još je jednom pisao o rukopisu u Klimpuškom misalu, razlažući još uvijek nejasno pismo (grafiju)

rukopisa. Tako će, uz ostalo, spomenuti: “A na koncu knjige je 1564. na prazne stranice zabilježio iz Jastrebarskog tamo doseljeni farnik Juraj Vuković, koga su prije krivo čitali *Soković*, (ne kaže da je i on tako čitao!, A. J.) ćirilicom, bosančicom i glagoljicom po hrvatsku *Očenaš* i vazmenu jačku” (Meršić, 1974.: 11). Meršić je i dalje ostao kod zbrke. Naime, kao što se u presliku rukopisa vidi, doista nisu “ćirilicom, bosančicom i glagoljicom” pisani *Očenaš* i vazmena jačka” (pjesma).

Meršić napominje: “Iz samoga Vukovićeva rukopisa znamo, da je rođen iz Jastrebarskoga, kade se je negda kako i danas govorilo kajkavski. Dakle je bio Vuković kajkavac, ali se ne more reći od njegovih klimpuških vjernikov” (Meršić, 1974.: 13). Meršić želi reći da je Vuković po govoru bio kajkavac, ali se to ne može reći za klimpuške njegove tadašnje vjernike.

Iste godine (1974.) u kojoj je Meršić objavio svoj tekst, mađarski slavist László Hadrovics objelodanjuje knjigu *Schrifttum und Sprache der burgenländischen Kroaten im 18. und 19. Jahrhundert* (1974.). Upravo je taj autor bio mnogo određeniji u svom opisu sadržaja rukopisa u Klimpuškom misalu. On će, uz ostalo, zapisati: “(...) Uns interessiert das Messbuch hauptsächlich wegen der kroatischen Texte und Namen in kyrillischer, glagolitischer und lateinischer Schrift, die sich auf der Rückseite des letzten Blattes befinden. In kyrillischer Schrift finden sich hier: 1. *Hvala samomu bogu 1564*; 2. Ein kroatisches Vaterunser: *Oče naš ...*; 3. Ein kroatisches Osterlied mit lateinischen Titel *Cancio de resurreccione domini: Kristuš je gore ustal (...)* in 6 Strophen mit der Bemerkungen am Ende in lateinischer Schrift *Finis per me goeorgium Soccoŭŷcz de Jaztrebarska 1561*” (Hadrovics, 1974.: 21). Dakle, i taj autor čita prezime kao i dotadšnji autori, *Soković* umjesto *Vuković*. “In lateinischer Schrift (ausser den schon erwähnten lateinischen Texten): Nach der Unterschrift von Soccoŭŷcz von einer anderen Hand: *Gaudet puer* und das künstlich zusammengewürfelte lateinische Wort: *Inonorificabili-tudinetitacionibus*, das wahrscheinlich – wie Werdenich vermutet – die kindische Prahlerie des Verfassers des Osterliedes verspotten sol; (!) die kroatische Übersetzung: *welyze dythe welykym pochtenye [em] jezth*.⁸ Dazu kommen noch von anderen Händen zwei Namen: *fylypouych* und *pop Juraj Sywanych*. In glagolitischer Schrift steht ganz unten in einer Reihe mit dem Namen Sywanych lediglich der kroatische Gruss an den Leser: *zdravo budi štošju (štiocu?, štioče?)*” (Hadrovics, 1974.: 21). Svakako tu nedovršenu rečenicu trebat će i dalje promišljati, možda joj se ipak nađe adekvatno značenje. Hadrovics (Hadrovič) u svojim

⁸ Već sam spomenuo kako je Stjepan Ivšić tu rečenicu drukčije pročitao: *Veseli se dite, velikim poštenje jest*. To znači da dijete velikim ljudima treba iskazati poštovanje, dočim Hadrovics navodi Verdeničevo mišljenje da se u toj rečenici nazire nekakvo dječje rугanje uskrsnj pjesmi. (?)

opservacijama, o spomenutom rukopisu, još spominje: “Diese Aufzeichnungen sind in mehr als einer Hinsicht interessant. Vor allem zeigen sie, dass Klingenberg, ein in den ersten Jahrzehnten des 16. Jahrhunderts wahrscheinlich überwiegend deutsches Dorf, in den sechziger Jahren schon mehrheitlich kroatisch gewesen sein dürfte. Die Erwähnung der Ortschaft Jastrebarsko (ung. Jászka, südwestlich von Agram) ist einer der seltenen unmittelbaren Hinweise auf die einstige Heimat der eingewanderten Kroaten.

Die Lautbezeichnung im kyrillischen Text zeugt davon, dass dem Schreiber die lateinische Schrift geläufiger war als die kyrillische und dass er die Schwankungen in der Lautbezeichnung der ersteren unwillkürlich in die letztere übertrug. So verwechselt er die Buchstaben **c** und **з**, sowie **iii** und **ж**. Das kann man nur verstehen, wenn man weiss, dass in der damaligen kroatischen Orthographie die Laute **s** und **z** oft durch das einzige Zeichen **z** und die Laute **š** und **ž** durch das gemeinsame Zeichen **s** wiedergegeben werden. Auch ist es wichtig, dass in der kyrillischen Schrift die **š**-Aussprache des **s** im Kirchenlatein mit der Form *Krištuš* zweimal unzweifelhaft bezeugt ist” (Hadrovics, 1974.: 21).⁹

Josef Vlasits (Josip Vlašić, 1986.) u svom će članku na njemačkom jeziku “Die Sprache der Burgenländischen Kroaten” predložiti preslik zapisa u Klimpuškome misalu, s potpisom: “*Klingenbacher Missale. Die ältesten kroatischen Aufzeichnungen im Burgenland, ‘Vater unser’ und Osterlied*”. Osvrćući se na grafijsko i jezično stanje u domovini iz koje su iseljavali Hrvati u zapadnu Ugarsku, Vlašić će ukratko spomenuti: “Theoretisch konnten die Neuansiedler also alle drei Schriftarten benutzt haben. In glagolitischer Schrift ist uns aber nur ein Satz im sogenannten ‘Klimpuški misal’ (Klingenbacher Messbuch) erhalten geblieben. Im gleichen Messbuch sind auch zwei kürzere Textstellen in kyrillischer Schrift enthalten” (Vlasits, 1986.: 258). Dakle, autor kaže da bi se teoretski moglo prihvatiti da su novodoseljeni (Hrvati) koristili sva tri pisma: glagoljicu, ćirilicu i latinicu. U glagoljici nam je sačuvana jedna rečenica u tzv. Klimpuškom misalu. U istom misalu sačuvana su dva kraća teksta na ćirilici. I to je sve što čitatelj o hrvatskom zapisu u Klimpuškom misalu doznaje iz spomenutoga Vlašićeva članka u kojem je ipak točno rečeno što je pisano na ćirilici, a što na glagoljici.

⁹ Hadrovics, dakle, spominje kako su ti zapisi u misalu zanimljivi s više gledišta. Prije svega, oni pokazuju da je Klimpuh u prvim desetljećima 16. st. bio s njemačkom većinom, a u 60-im godinama 16. st. s hrvatskom većinom naseljen. Spominjanje Jastrebarskoga (mađ. Jászka, jugozapadno od Zagreba) jest jedno od rijetkih mjesta koje se navodi da su iz njega odselili Hrvati. Označivanje glasova u ćirilčkome tekstu pokazuje da je pisac bio vičan više latiničkomu pismu. To se može vidjeti kod zamjene znakova **c** i **з**, kao i **iii** za **ж**, što se pak može razumjeti samo ako se zna da se je u tadašnjem hrvatskom slovopisu pisalo **s** kao **z**, **ž** i **š** jednim znakom **s**.

Također je taj klimpuški rukopis, usputno, spomenuo u svome članku (1986.) i Augustin Blazovich (Blazović): “Die Frömmigkeitsliteratur, Volksmissionen und Wallfahrten”. Autor, htijući apostrofirati činjenicu da se je i Nikola Jurišić, branitelj Kisega (1532.) potpisivao ćirilicom, on je naveo “glagoljicom” što nije točno! “Wir wissen, dass Nikolaus Jurisich, der heldenhafte Verteidiger der Stadt Güns gegen die Türken im Jahre 1532, seinen Namen mit glagolitischen Buchstaben unterschrieb. Die älteste schriftliche Dokument der burgenländischen Kroaten sind glagolitische Notizen, die ein Pfarrer, namens Juraj Vuković (Georgius Voccvicz), in das lateinische Missale von Klingenbach hineingeschrieben hat. Folglich gab es unter den Priester, die die Umsiedler begleiteten, sicherlich auch die sogenannten ‘Glagoljaši’” (Blazovich, 1986.: 59).

Treba reći da Blazović nije u pravu kad tvrdi da se Nikola Jurišić potpisao glagoljicom, Jurišić se potpisao ćirilicom tzv. bosančicom. Isto tako u Klimpuškom misalu župnik Juraj Vuković nije “ostavio zapis na glagoljici”, jer se točno zna što je Vuković pisao. Dakle, možemo konstatirati da su autori u svojim člancima, u kojima su se osvrtni na zapis u Klimpuškom misalu, proizvoljno iznosili tvrdnje koje ne odgovaraju realnosti samoga teksta u spomenutom zapisu. I takve su tvrdnje “rodile” stereotipne rečenice i u kasnijim tekstovima drugih autora koji su preuzimali rečenice iz prethodnih radova. Sve to govori da u filologiji ipak treba ići na izvore!

Nikola Benčić u knjizi (zborniku) *Povijest i kultura gradišćanskih Hrvata* (1995.), pišući o pismu i književnosti, u tekst s podnaslovom *Književnost uzvišenog štovanja Gospodina*, u vezi sa zapisom u Klimpuškom misalu, uz ostalo, piše: “Prvi trag hrvatske pismenosti u Gradišću dovodi nas do Klimpuha i pruža ‘dokumentirani dokaz o poznavanju glagoljice i ćirilice kao i o upotrebi staroslavenskog kod izbjeglica’. U đurskom biskupskom arhivu nalazi se latinski misal klimpuške župe iz 1501. na čijoj se posljednjoj stranici nalazi tekst ispisan latinskim, ćirilskim (bosančicom) i glagoljaškim pismom iz 1564. g. Sadržava molitvu ‘Oče naš’ i uskrsnu pjesmu ‘Kristuš je gore ustal’ u šest kitica” (Benčić, 1995.: 248). No, autor ne navodi da je ispod šeste kitice zapisano “Φinis per me Georgium Yoccvovŷcz de Jastrebarska” (Završeno po meni Jurju Vukoviću iz Jastrebarskoga).

Benčić navodi da “zadnja kitica te pjesme po svom sadržaju sliči marijanskoj pjesmi”. No, ona je integralni dio čitave pjesme i ništa nije u njoj čudno.

Benčić će o zapisu u Klimpuškom misalu pisati i u svojoj knjizi (1998.) *Književnost gradišćanskih Hrvata od XVI. stoljeća do 1921.* Ono što čitatelja zbunjuje jest informacija kakve dotada nije o spomenutom zapisu bilo. Pod naslovom *Živi književni panj iz domovine* Benčić piše: “Nepobitno je da su svećenici, jedini pismeni ljudi, otpratili svoj neuki narod u novu po-

stojbinu. Tako su i prvi spomenici vezani uz Crkvu i vjersko-pobožnu pismenost. Najvažniji među njima je na zadnjoj praznoj stranici latinskoga misala 1501. ispisani fragment iz Klimpuha/Klingenbach, u gradišćansko-hrvatskoj književnosti, poznat pod imenom *Klimpuška knjiga*, 1568. i sadržava dva teksta: ‘Oče naš’ i uskrсну pjesmu ‘Kristuš je gori ustal’ i to ćirilicom, latinicom i glagoljicom” (Benčić, 1998.: 11). Moram odmah reći da “dva teksta: *Oče naš* i uskrсна pjesma” doista nisu pisani “latinicom i glagoljicom”, već samo ćirilicom. Benčić nastavlja te piše: “Na stražnjoj korici je pak naš čuveni zapis Jurja Vukovića, podrijetlom iz Jastrebarskoga, datumom 1564. arapskim brojkama, a vrijednost (brojna) ćirilice iznosi $\dot{\text{c}} = 1000$, $\Phi = 500$, $m = 40$, $g = 3$, što bi mogao biti terminus post quem doseljenja u Klimpuh” (Benčić, 1998.: 11).

Ovdje je važno primijetiti sljedeće. 1. Zapis nije na stražnjim koricama, barem to nije dosad nitko naveo od autora koji su pisali o spomenutom zapisu u Klimpuškom misalu, nego je na zadnjoj praznoj stranici. 2. Postavlja se pitanje je li to doista “fragment” kako ga sada naziva Benčić? Naime, ako je to fragment, čemu pripada, kojoj cjelini? Fragment je nešto što je ostalo, bilo da je oštećeno (ako se radi o listu ili više listova) bilo da je istrgnuto iz neke knjige, rukopisa. Budući da je rukopisni zapis u Klimpuškom misalu na praznom listu dio teksta, kao zapis sam za sebe, i ne daje nikakve naznake da pripada nekoj rukopisnoj većoj cjelini, bilo unutar misala, bilo izvan njega, držim da naziv *fragment* nije sretno odabran. 3. Zašto latinski misal nazivati “klimpuška knjiga” kad smo dosad stalno govorili o *Klimpuškom misalu*? 4. Godina 1568. svakako je pogriješka (možda tiskarska; jer te je godine u Regensburgu tiskana latinička *Postilla* Stipana Konzula i Antuna Dalmatina; vidi: Jembrih, 2007.). Uz navedeno, treba još reći da je rijetko tko spomenuo da se iznad molitve *Očenaša* nalazi naslov *Hvala samomu Bogu*, a u tom retku broj ispisani ćiriličkim slovima koja su po svojoj brojnoj vrijednosti posve u skladu s godinom 1564., a ne 1543., kako je to Benčić supponirao.

Naime, treba imati na umu da i u glagoljici slovo *M* ima brojnu vrijednost 60. Ako, k tomu, pogledamo probni ćirilički otisak iz 1561. u Urachu (Jembrih, 2007.: 43–49) vidjet ćemo da je upravo tako. Osim toga, vrlo je indikativan naslov iznad molitve *Očenaša* u Klimpuškom misalu “Hvala samomu Bogu”; taj isti naslov ima i *Očenaš* u probnom ćiriličkom otisku u Urachu (vidi: Jembrih, 2007.: 45–46).

Idući tragom zapisa Jurja Vukovića u Klimpuškom misalu, o njem ukratko možemo pročitati i u knjizi Bele Schreiner (1983.): *Das Schicksal der Burgenländischen Kroaten*, koji u podnaslovu *Beitrag der Kirche zur Entwicklung der burgenländischen Dialekte zur Schriftsprache*. Ondje Schreiner piše: “(...) Es kann gerade als symbolhaft erscheinen, dass die ältesten kroatischen Texte im Burgenland in diesen drei Schriften, kyrillisch, gla-

golitisch und lateinisch, aufgezeichnet wurde. Es handelt sich dabei um die Eintragungen in dem Messbuch aus Klingensbach (Vater unser, Osterlied, kurze Grussform) aus dem Jahre 1564. Doch wurde diese Tradition der kyrillischen und glagolitischen Schrift bei den burgenländischen Kroaten nicht weiterhin gepflegt. Das spätere Schrifttum hat sich ausschliesslich der lateinischen Buchstaben bedient” (Schreiner, 1983.: 90). [Autor kaže da je zapravo simbolična činjenica što se najstariji hrvatski tekst i Gradišću iskazuje u trima pismima, ćirilici, glagoljici i latinici. Radi se tu o zapisu u misalu iz Klimpuha (Očenaš, uskrсна pjesma i kratki oblik pozdrava) iz godine 1564. Ipak tradicija ćirilčkoga i glagoljičkoga pisma kod gradišćanskih Hrvata nije se dalje njegovala. Kasnija literatura služila se isključivo latinicom.] Dakle, iako je autor uputio na najstariji tekst rukopisa u spomenutom misalu, ipak nije ništa o njemu pobliže kazao. Tako je njemački čitatelj ostao prikraćen za točne podatke o njemu, koje je bio naveo Hadrovics (1974.). No zato je na stranici 229 svoje knjige predočio preslik zapisa u Klimpuškom misalu, uz potpis na njemačkom i hrvatskom jeziku koji glasi: “Najstariji jezični spomenik Gradišćanskih Hrvata 1564. godine. Tekst ‘Očenaša’ i uskrсne pjesme ‘Kristuš je gore ustal’ zapisan na praznoj stranici Klimpuškog misala bosančicom, a neke riči glagoljicom” (samo tri riječi, A. J.).

Rukopisni tekst u Klimpuškom misalu komentirala je i Božena Vranješ-Šoljan, autorica knjige *Gradišćanski Hrvati između tradicije i suvremenosti* (2005.). Naime, u drugom poglavlju svoje knjige autorica ima potpoglavlje 5. *Oče naš i Kristuš je gori ustal*, u kojem, uz ostalo, piše: “(...) Najvažniji pisani dokument je *Klimpuška knjiga* iz 1568. (sic!) koja sadrži dva teksta: *Oče naš* i uskrсnu pjesmu *Kristuš je gori ustal* u šest kitica. Tekstovi su napisani bosančicom, latinicom i glagoljicom, pismima koja su se podjednako i ravnopravno koristila u Hrvatskoj. Zanimljivo je da je tekst ispisan na koricama latinskog misala tiskanog u Ostrogonu 1501., koji je vjerojatno 1504. došao u posjed klimpuške župe, u to vrijeme naseljeno njemačkim stanovništvom. (...) Autor zapisa je svećenik Juraj Vuković, podrijetlom iz Jastrebarskog. (...) Jer ako je Juraj Vuković došao iz Jastrebarskog, moguće je da je svojim župljanima propovijed držao na staroslavenskom jeziku. Naime, jedino tako mogu se protumačiti umetnuti stihovi koje je Vuković napisao na staroslavenskom” (Vranješ-Šoljan, 2005.: 46–47). I s obzirom na navedeni citat treba reći sljedeće. 1. tekstovi, *Očenaš* i uskrсna pjesma nisu pisani “bosančicom, latinicom i glagoljicom” kako to autorica piše. 2. nije jasno na koje “umetnute stihove” autorica misli, a “Vuković ih je napisao na staroslavenskom”. Uopće, Vuković nije napisao na staroslavenskom ni uskrсnu pjesmu ni *Očenaš*. Prema tome, opet jedan zorni primjer kako se stereotipi množe i ostavljaju u zabludi čitatelja, pa i studenta.

Valja upozoriti na još jednu nespretnost koja se razabire u *Hrvatskim novinama* (ljet 90., br. 44, Željezno, 1999., 7) u kojima je otisnut preslik

rukopisnoga zapisa Jurja Vukovića s naslovom: “*Klimpuški misal*” iz 1564. Leta. Bez obzira na urednički naslov, informacija vodi čitatelja u zabludu. Svatko će pomisliti da je “*Klimpuški misal*” tiskan (napisan) 1564. godine. No, znamo do to nije; tiskan je 1501. na latinskom jeziku kao liturgijska knjiga. Uz spomenuti preslik slijedi tekst: “‘*Klimpuški misal*’ najstariji je jezični spomenik Gradišćanskih Hrvatov iz 1963. ljeta. (sic!) Tekst *Očenaša* i vazmene pjesme ‘*Kristuš se je gori stal*’ zapisan je na praznoj stranici ‘*Klimpuškoga misala*’ bosančicom, a neke riči glagoljicom”. Što je netočno u takvu zapisu? 1. “*Klimpuški misal*” nije tiskan 1963., misal je liturgijska knjiga na latinskom jeziku i nije najstariji jezični spomenik gradišćanskih Hrvata! 2. U zapisu nisu “vazmene pjesme” nego jedna uskrsna (vazmena) pjesma od šest kitica. 3. Pogriješno je, uopće, što se taj zapis naziva “*Klimpuški misal*”, jer se pod njim uvijek misli na liturgijsku knjigu koja se je nalazila (koristila kod mise) u crkvi župe Klimpuh i u doba župnika Franka i Jurja Vukovića.

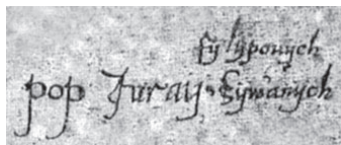
Još jedan primjer kojim se potvrđuje ono što su dosadašnji autori većinom ponavljali. Rečenica glasi: “Najstarijim jezičnim spomenikom danas smatramo tekst *očenaša* i uskrsnu pjesmu *Kristuš je gori ustal*, dopisane bosančicom i glagoljicom na praznu stranu *Klimpuškog misala* 1564” (Ritig-Beljak, 1995.: 334). I tu je rečeno ono što dovodi u zabludu. Spomenuti tekstovi doista nisu “dopisani bosančicom i glagoljicom”. Tekstovi *Očenaš* i pjesma pisani su samo bosančicom (ćirilicom)!

Da bi se otklonila još jedna zabluda, treba reći da je bilo mišljenja kako je u sjevernom Gradišću bilo svećenika (popova) glagoljaša koji su “delovali sve do šezdesetih ljet 16. stoljeća. O tom svidoci takozvani ‘*Klimpuški misal*’ (1564.) u kom su na poslidnoj stranici od farnika Jurja Vukovića zabilježeni ‘*Oče naš*’ i vazmena, uskrsna pjesma ‘*Kristuš je gore ustal*’. Spomenute su bilješke prvi gradišćanskohrvatski spomenik uopće, a liturgijska knjiga (latinski misal) nalazi se danas u dijecezanskoj biblioteki u Juri”¹⁰ (tj. Győru). U tom je tekstu ipak nešto točnije rečeno nego u prethodnom citatu. No ipak u tom se citatu suponira ono što ne odgovara činjenici. Naime, govori se o glagoljašima u sjevernom Gradišću kojima u prilog ide takozvani “*Klimpuški misal*” (1564.) i zapis u njemu. Ne kaže se kojom su grafijom *Očenaš* i pjesma pisani, pa se može zaključiti da je to pisano glagoljicom, što nije. Pisani su ćirilicom, tzv. bosančicom. Dakle, suponirana tvrdnja otpada, Vuković nije bio pop glagoljaš, ako je suditi samo po grafiji njegovih zapisa.

I na kraju moram spomenuti još jedan, hvale vrijedan pothvat, diplomski rad, pisan o tekstu spomenutoga rukopisnoga klimpuškoga zapisa. Autorica je diplomskoga rada Katharina Tyran, Gradišćanka koja se prva odvažila obraditi *Očenaš* i pjesmu *Kristuš je gore ustal* s paleografskoga i morfološkoga gledišta.

¹⁰ *Hrvatske novine*, ljeto 90., br. 44, Željezno, 1999., 8.

Naslov diplomskoga rada glasi: *Das Klingenbacher handschriftliche Fragment. Das älteste bekannte und erhaltene Schrift- und Sprachdenkmal der Burgenländischen Kroaten*. Isto je učinila u tiskanoj verziji diplomskoga rada koji je izdao ZIGH kao 6. knjigu u seriji Gradišćanskohrvatske studije (2010.). Rad je pisan pod mentorstvom dr. sc. Nikole Benčića (Nikolaus Bencsics) na Institutu za slavistiku Bečkoga sveučilišta/Institut für slavische Philologie der Universität Wien (2007.). Dakle, i autorica spomenutoga diplomskoga rada priklanja se sintagmi svoga mentora i rukopisni zapis u Klimpuškom misalu naziva *Das Klingenbacher handschriftliche Fragment* (Klimpuški rukopisni fragment), iako, kao što sam naprijed već razložio, za takav naziv nema uporišta. Autorica je u svom radu predočila faksimil rukopisa, prijepis, transliteraciju i suvremeno čitanje, zatim je najviše prostora posvetila analizi samoga rukopisa s paleografskoga, ortografskoga, fonetskoga, fonološkoga i morfološkoga te leksičkoga motrišta. No, moram ipak primijetiti da se je spomenutoj autorici potkrala jedna nespretnost i to kod čitanja potpisa na kraju rukopisa koji je pisan latinicom. Naime, dosad je to prezime točno bilo čitano: pop Juraj Sivanić (Živanić), a ne *Simanić* kako je to sada pročitala autorica spomenutoga diplomskoga rada. Vrlo je čudno kako to da se, nakon netočnih navoda prezimena *Soković* (treba Vuković) i sada iznova suponira netočno čitanje još jednoga prezimena. Svatko tko vidi može zaključiti da je u prezimenu duplo *w*, a ne *m*: Sijwanijch (*Sywanijch*); to *w* je slično onomu *w* u riječi *welikijm*. Prema tome, doista bi bila pogreška kad bi se prezime *Živanić* dalje čitalo *Simanić*. To netočno čitanje prezimena ponovila je autorica i u članku, objavljenom u časopisu *Novi glas Hrvatskoga akademskoga kluba*, br. 2, Beč (2007., 27), pod naslovom: *Klimpuški rukopisni fragment. Najstariji poznati pismeni i jezični spomenik Gradišćanskih Hrvatov*. Autorica, s pravom, konstatira da jezik klimpuškoga rukopisa nije crkvenoslavenski, kako su to neki navodili, nego je narodni hrvatski čakavsko-kajkavski jezik. Zadnja rečenica u *Očenašu* ne može se uzimati kao dokaz staroslavenskoga jezika, zato što piše “izbavi nas od neprijazni”.

Potpis: pop Juraj Sijwanijch (Juraj Živanić, a ne Šimanić)

Nakon spomenutih, različitih razmišljanja i pisanja o Vukovićevu zapisu u tzv. “Klimpuškom misalu”, kao najnoviji promašaj pojavljuje se još jedan. U tjedniku Gradišćanskih Hrvata, *Hrvatskim novinama*, ljeta 100., br. 15 (10. 4. 2009., 24), Đuro Franković parafrizira tekst Miroslava Vuka-Croate koji je naveo kako je “gradišćanska nabožna jačka ‘Kristuš je gori stal’ poznata već u 12. stoljeću. Autor nastavlja: “Ovi dva navedeni teksti (spominje samo naslov

Očenaš i Kristuš je gori stal) su rukom zapisani na praznoj stranici latinskoga misala tiskanoga u Ostrogonu (Esztergom) 1501. lj. bosančicom, a nekoliko retkov glagoljicom, s hrvatskim pismi dakako. Ispod teksta potpisao se Juraj Šimanić.¹¹ Čini se da autor Đ. Franković nije vidio izvorni rukopisni zapis i u zadnjoj je rečenici izrekao neistinu. 1. Kad je riječ o tekstovima: molitve *Očenaš* i uskrсне pjesme, ti su pisani izričito ćirilicom – bosančicom bez “nekoliko retkov glagoljice”! 2. Ispod teksta pjesme potpisan je izričito Juraj Vuković, a ne Juraj Šimanić. Takvo je suponiranje falsifikat i nedopustivo je krivotvoriti istinu. 3. U potpisu, koji se na dotičnom listu nalazi s desne donje strane, čitamo: “pop Juraj Živanić”, a ne Šimanić, i taj nema veze s tekstovima *Očenaša* i spomenutom uskrsnom pjesmom. Dakle, nepromišljeno se i dalje roje krivi podatci koji ne koriste ni znanosti, a najmanje neupućenomu čitatelju.

Kada se sve dosad napisano o Vukovićevu rukopisu uzme u obzir, može se zaključiti da su pojedini autori napisa (članaka, osvrti), u kojima su spominjali taj rukopis, ipak postupali subjektivno (proizvoljno) ne (za)gledajući u izvorni tekst. No, mnogima to nije bilo moguće, pa su preuzimali ono što je već napisao prethodnik. Na taj su se način, u sekundarnoj literaturi, javile mnoge disparatnosti, pa i netočnosti o sadržaju, grafiji i prezimenu autora. Držim da je ovim prilogom barem donekle uspješno prikazano i oljušteno sve ono što je dosad zbunjivalo u vezi s Vukovićevim rukopisom u latinskom Klimpuškom misalu. Unatoč svemu, Jurja Vukovića slavenska će filologija i dalje pamtit i kao čovjeka, svećenika iz Jastrebarskoga koji je ostavio svjedočanstvo o Hrvatima u Klimpuhu kamo su došli zajedno s njim u 16. stoljeću.

Literatura

A.

Hvala samomu bogu. Kristuš je gori ustal (1564.), preslik.

Vramec, Antun. 1578. *Kronika vezda znovič spravljena ...*, Ljubljana (pretisak, priredio i pogovor napisao Alojz Jembrih), HAZU. Zagreb – Varaždin, 1992.

Vitezović, Pavao Ritter. 1696. *Kronika aliti spomen vsega svieta vikov...*, Zagreb.

B.

Adamček, Josip. 1975. Povijest trgovišta i vlastelinstva Jastrebarsko. *Kaj VIII* (1–2): 121–148.

Allgemeine Landestopographie des Burgenlandes, Zweiter Band: Der Verwaltungsbezirk Eisenstadt und Freistädte Eisenstadt und Rust. Eisenstadt, 1963.

¹¹ *Hrvatske novine*, ljetno 100., br. 15, Željezno, 2009., 24. Vidi također: *Hrvatske novine*, ljetno 101., br. 20, Željezno, 2010., 6–7.

- Blazovich, Augustin. 1986. Die Frömligkeitsliteratur, Volksmissionen und Wallfahrten. U: *Die buregnländischen Kroaten im Wandel der Zeit*, ur. Stefan Geosits. Wien.
- Breu, Josef. 1970. *Die Kroatenansiedlung im Burgenland und den anschliessenden Gebieten*. Wien.
- Breu, Josef. 1995. Prostorni opseg i posljedice za sliku naselja. U: *Povijest i kultura gradišćanskih Hrvata*, ur. Ivan Kampuš. Zagreb.
- Benčić, Nikola. 1995. *Pismo i književnost*. U: *Povijest i kultura gradišćanskih Hrvata*, ur. Ivan Kampuš. Zagreb.
- Benčić, Nikola. 1998. *Književnost gradišćanskih Hrvata od XVI. stoljeća do 1921.* Zagreb.
- Biricz, Eugen. 1949. *Geschichte der Einwanderung der burgenländischen Kroaten*, Disertacija, Bečko sveučilište. Beč, rukopis.
- Eckhardt, Thorvi. 1978. *Eine Sonderform der westlichen Kyrillica*. U: Österreichische Osthefte, Jahrgang 20, Haft 1. Wien.
- Geosits, Stefan, ur. 1986. *Die Burgenländischen Kroaten im Wandel der Zeit*. Wien.
- Hadrovics, László. 1974. *Schrifttum und Sprache der Burgenländischen Kroaten im 18. und 19. Jahrhundert*. Budapest.
- Hrvatski *Očenaši* u glagoljskim rukopisima “Budi volja tvoja”, ur. Srećko Lipovčan, prir. Anica Nazor, Erasmus naklada. Zagreb, 2003.
- Ivšić, Stjepan. 1971. Hrvatska dijaspora u 16. stoljeću i jezik Hrvata Gradišćanaca. U: *Izabrana djela iz slavenske akcentuacije*, Slavische Propyläen: Texte in neu- und Nachdrucken, Bd. 96. München.
- Jembrih, Alojz. 2007. *Stipan Konzul i “Biblijski zavod” u Urachu*. Zagreb.
- Meršić, Martin, ml. 1935. Ćirilske i glagolske zabilježke klimpuških starih mašnih knjig. U: *Naša domovina* (Kalendar). Željezno.
- Meršić, Martin, ml. 1970. Naša najstarija crikvena jačka. U: *Crikveni glasnik Gradišća* (19. VI. 1970.), br. 23. Željezno.
- Meršić, Martin, ml. 1974. *Znameniti i zaslužni gradišćanski Hrvati*. Zagreb.
- Mais, Adolf. 1962. Die Kroaten in Marchfeld. U: *Zbornik za narodni život i običaje Južnih Slavena*, JAZU, knj. 40. Zagreb.
- Potrebica, Filip. 2001. Pregled povijesti trgovišta Jastrebarsko od 13. stoljeća do 1848. U: *Jastrebarsko 1249. – 1999. (750 godina grada)*, ur. Filip Potrebica i Krunoslav Matešić. Jastrebarsko.
- Ritig-Beljak, Nives. 1995. Pregled usmene književnosti. U: *Povijest i kultura gradišćanskih Hrvata*, ur. Ivan Kampuš. Zagreb.
- Rittsteuer, Josef. 1953. Ueber die konfessionelle Zugehörigkeit unserer Kroaten zur Zeit der Reformation und Gegenreformation. U: *Burgenländische Heimatblätter*, 15. Jahrgang. Eisenstadt.

- Stubić, Leo. 1983. Die Bedeutung der katholischen Kirche für die burgenländischen Kroaten. U: Bela Schreiner, *Das Schicksal der burgenländischen Kroaten durch 450 Jahre/ Sudbina Gradišćanskih Hrvatov kroz 450 ljet.* Željezno.
- Tyran, Katharina. 2007. *Das Klingenbacher handschriftliche Fragment*, tipkopijski, diplomski rad. Universität Wien, Institut für slavische Philologie. Beč.
- Tyran, Katharina. 2010. *Das Klingenbacher handschriftliche Fragment.../Klimpuški rukopisni fragment...*, ZIGH. Trajštof/Trausdorf.
- Ujević, Mate. 1934. *Gradišćanski Hrvati*. Zagreb.
- Valentić, Mirko. 1970. *Gradišćanski Hrvati od XVI. stoljeća do danas*; u povodu istoimene izložbe. Povijesni muzej Hrvatska. Zagreb.
- Valentić, Mirko. 1974. 500 ljet hrvatske dijaspe u austrijsko-ugarsko-slovačkom pograničnom području. U: *Symposion Croaticon. Gradišćanski Hrvati/Die Burgenländischen Kroaten*. Wien.
- Verdenich, Andras. 1932. A kelenpataki régi misekönyv horvátnyelvu feljegyzései. U: *Győri Szemle*, br. 17–19. Győr.
- Vlasits, Josef. 1986. Die Sprache der burgenländischen Kroaten. U: *Die burgenländischen Kroaten im Wandel der Zeit*, ur. Stefan Geosits. Beč.
- Tobler, Felix. 1986. Herkunft und Wanderung. U: *Die Burgenländischen Kroaten im Wandel der Zeit*, ur. Stefan Geosits. Beč.
- Zelić-Bučan, Benedikta. 1961. *Bosančica u srednjoj Dalmaciji*. Split.
- Zelić-Bučan, Benedikta. 1968. Bosančica – poljičko narodno pismo. U: *Poljički zbornik*, knj. 1. Zagreb.

The Croatian Manuscript (1564) of Juraj Vuković of Jastrebarsko in the Latin Missal of Klimpuh Parish

In the literary records of Burgenland Croatia Juraj Vuković is noted for leaving behind a valuable legacy in the Croatian used by Croats of the Klimpuh Parish, (*Klingenbach* in German, *Kelénpatak* in Hungarian; part of Western Hungary at the time and today part of Gradišće/Burgenland).

Numerous inaccuracies have been published regarding the manuscript in question and these have caused considerable confusion among Slavic scholars. This paper presents the Vuković manuscript anew, taking into account all relevant publications in Croatian, Burgenland Croatian, as well as German literature, and including necessary and justified critical comments. The introduction provides a historical overview of the arrival of Croats in Western Hungary in the 16th century.

Key words: Croatian diaspora in the 16th century, Burgenland Croats, emigration, Juraj Vuković, cyrillic script